

Надія Зелінська

НЕ ПРОГРАТИ ВІЙНУ ЗА ІСТОРІЮ: актуалізація видавничого минулого зادля перспектив видавничого майбутнього

Дослідження та вивчення власної історії, у тому числі історії видавничого поступу, — обов'язок кожної культурної нації, що дбає не лише про консервацію артефактів минулого, а й закладає підвалини майбутнього. Українська видавнича історія, повна драматичних подій та «заселена» численними непересічними постатями, на жаль, дуже мало відома навіть освіченій частині соціуму, що є однією з причин сьогоднішнього зниження статусу редакторсько-видавничого фаху з потенційними економічними та моральними наслідками. Без відповідної — яскравої та дохідливої — артикуляції видавничих здобутків, без постійного звернення до досвіду їх досягнення видатними творцями національного інформаційного простору (а серед них одне з найпочесніших місць посідає Іван Тиктор) можемо втратити як історію галузі, так і саму галузь.

Ключові слова: *видавнича галузь, видавнича історія, редакторсько-видавничий фах, національний інформаційний простір.*

Nadiia Zelinska

DO NOT LOSE THE WAR FOR THE HISTORY: actualization of the publishing past for the sake of the publishing future

The researches and studies of own history, including history of the publishing progress, — all these are the duty of every cultural nation, which looks not only after the artifacts of the past, but lays the foundations

of the future. The Ukrainian publishing history, full of dramatic events and «populated» by numerous outstanding persons, unfortunately, is very little known even for educated part of our society. That is one of the reasons of today's decline of status of the editor-publisher's profession — with the potential sorrowful economic and moral consequences. Without appropriate — bright and intelligible articulation — of the publishing achievements, without constant appeals to the experience of their accomplishment by the creators of the national informational space (and Ivan Tyktor takes one of the most honorable place among them) we can lose the history of branch, as well as the branch itself.

Key words: *publishing branch, publishing history, editor-publisher's profession, national informational space.*

Жити, не розмірковуючи над минулим свого народу, нації, зосереджуючись виключно на «тут і зараз», напевно, було б дуже зручно, і точно не зашкодило б здоров'ю (ми ж бо пам'ятаємо сакраментальну рекомендацію від Володимира Винниченка — «*Читати українську історію треба з бромом*», тобто із заспокійливим). З іншого боку, глибокий історичний «дайвінг» — десь в античність — вочевидь, приніс би спокій та величезну естетичну насолоду, до того ж звільняючи від тужливих дум про нелегку і суперечливу долю людства між «тоді» і «нині»: і справді, хіба Італія бореться з сусідами за повернення земель в контурах Римської імперії? А Румунія «прописує» у себе римлянина Овідія через те, що він помер на терені сучасної Констанци? Хіба що Македонії довелося стати Республікою Північна Македонія — через суперечку з греками. Але тут греків, з їх трепетним ставленням до власного героїчного минулого цілком можна зрозуміти.

Все найнеспокійніше та найболючіше розгортається у часопросторі Нової та Новітньої історії. Саме тут можна знайти і витоки сьгоднішніх запеклих битв за ідентичність, що точаться в українському (і навколоукраїнському) соціумі. «Чому Україна програє сусідам війни за історію» [1], — це запитання-твердження історика С. Громенка цілком застосовне до всіх сфер нашого інтелектуального життя, які до-

шукуються свого коріння, намагаються глорифікувати своїх дослідників і героїв, а також визначити причини своїх — ніде правди діти — втрат і негараздів. Одна з таких сфер — видавнича, історія якої і сьогодні, по 30 роках незалежності, до кінця не написана, глибоко не осмислена і, на жаль, досі не включена в загальнокультурний контекст. А отже, програє... І річ тут навіть не стільки в браку досліджень «на тему» (досить згадати фундаментальні праці Я. Запaska та ін. [2], Я. Ісаєвича [3] та Б. Якимовича [4, 5], багаторічні результативні студії М. Тимошика [6, 7], успішні видавничі проекти наукових шкіл, сформованих в Українській академії друкарства [8–10], у Видавничо-поліграфічному інституті Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» [11–13] та ін.), скільки у відсутності суспільного (чи, бодай, фахового) резонансу на ті нововідкриті (чи переосмислені) факти та події, на долучені до вже сформованого пантеону постаті українського видавничого руху, що суттєво змінюють уявлення про справжній стан речей в галузі принаймні у рямцях осяжної історії.

І справді, з поверненням у науковий обіг «Історії українського друкарства» Івана Огієнка [14] здавалося, що все вже ясно і логічно розставлено по своїх місцях, — адже тут видавничий рух в Україні постав у всій неспростовності цілісного фахового процесу. Далі були захисти цілої низки дисертацій, присвячених визначним редакторам і видавцям, окремим видавництвам, видавничій діяльності цілих історичних територій, організацій та навчальних закладів — зокрема, об'єктами досліджень стали редакторські та видавничі здобутки Леоніда Глібова, Бориса і Марії Грінченків, Євгена Чикаленка, Олександра Барвінського, Осипа Маковея, Симона Петлюри, Михайла Таранька, нарешті цьогорічного ювіляра Івана Тиктора та багатьох інших. Наукове співтовариство дізналося чимало цікавого і цінного про становлення і розвиток видавничої діяльності Тернопілля,

Сумщини, Єлисаветградщини, про досягнення багатьох видавничих осередків (видавництва «Вік», «Сіяч», «Книгоспілка», товариство «Просвіта», «Українсько-руська видавнича спілка» та ін.). Були всебічно проаналізовані у дисертаціях «книжково-видавничі» часописи «Книгарь», «Українська книга», «Друкарство».

Після всього цього здавалося, що дискусіям щодо української «вторинності» на видавничій ниві покладено край і розвінчано імперські міфи на тему «хто? де? коли?». А проте чи стала українська видавнича історія ближча і відоміша пересічному інтелегенту? Чи зійшов з п'єдесталу українського першодрукаря-першовидавця Іван Федоров, скромно поступившись Степанові Дропану? Чи довідалися сучасні школярі про те, що, наприклад, Пантелеймон Куліш був не лише автором програмної «Чорної ради», а й ініціатором видавання популярних книжечок для народу — «метеликів» і редактором знакового для українців журналу «Основа», а Симон Петлюра ще до того, як очолив Директорію, і згодом, на еміграції, був блискучим редактором, відповідно, часописів «Украинская Жизнь» (у Москві, 1912–1917) і «Тризуб» (у Парижі, 1925–1926)? І чи багатьом, навіть дуже просунутим гуманітаріям відомі імена Івана Тиктора¹, Якова Оренштайна, Богдана Романенчука, Михайла Таранька, цих подвижників українського видавничого руху в міжвоєнній Галичині, дарма, що їхня діяльність вже стала об'єктом наукових зацікавлень і глибоких розвідок (див., зокрема: [15–20])? А може, продовжуючи цитувати С. Громенка, і тут, як у всій українській гуманітаристиці, «сьогодні головна... проблема — це велетенська прірва між ученими, часто-гу-

¹ Навіть у телепередачі з популярної рубрики Вахтанга Кіпіані «Історична правда», присвяченої Іванові Тикторові (11 листопада 2017 р.), де, здавалося б, можна було поставити потрібні акценти і, нарешті, донести «видавничу правду» до широкої аудиторії, Тиктор постає здебільшого як військовик і громадський діяч, і тільки десь на периферії, скоромовкою, — як видавець світового масштабу. Хоча все мало би бути з точністю до навпаки...

сто відокремленими від широкого світу академічним снобізмом, їхніми стилістично безсилимими та непривабливими з погляду неспеціаліста книжками й потребами сучасного читача та слухача» [21]?

Невміння комунікувати з читачами, зокрема, через посередництво книжки — давня проблема так званих «серйозних вчених»: ще у середині XIX ст. Володимир Навроцький, зазначав, що твори тогочасних галицьких істориків немов умисне написані так, аби «*відняти всяку симпатію у читаючої публіки*», — це, на його думку, «*сухі, бездушні теми, якими нині наука забороняє мучити школярів*» [22, с.74] (на жаль, ця «традиція» збереглася досі).

Стосовно видавничої історії, то тут, на нашу думку, справедливо говорити про дві сторони медалі: з одного боку, на дослідницькій мапі української видавничої справи, дійсно, залишається ще дуже багато «білих плям»: «якщо в старій Європі описаний кожен видавець, кожне видавництво, їхні каталоги, укомплектований національний фонд книговидання, на основі якого здійснені дуже серйозні дослідження», то у нас «торкнулися лише верхів — дослідили здебільшого те, що лежало на поверхні, переглянули періодизацію, що була прив'язана до російсько-радянської наукової концепції», — слушно зауважує М. Тимошик [23].

З другого ж боку, в Україні навіть те, що вже досліджено, досі належним чином не «огранено» і не донесено до широкої культурно заангажованої аудиторії у вигляді логічно переконливих та емоційно вражальних текстів (незалежно від формату і засобів їх ретрансляції). А між тим через **візуальну непомітність і неочевидну впливовість** редакторсько-видавничого фаху в очах більшої частини суспільства, що, на жаль, веде до зниження його статусу з відповідними економічними та моральними наслідками (при **очевидній важливості** виконуваних ним функцій), — через усе це необхідно, навпаки, всіляко сприяти якнайширшому оприлюдненню фактів української видавничої історії — як

важливого складника загальної історії країни і серйозного гравця у формуванні національної конфігурації цієї історії. І долі видатних (або й просто відомих) українських редакторів і видавців недалекого минулого, здебільшого драматичні, повні яскравих фактів і карколомних подій, за умов їх наукового або мистецького оприлюднення, могли би якнайкраще слугувати тому, що ми називаємо «суспільною реабілітацією фаху».

Життя найбільшого українського видавця Івана Тиктора — навіть у простому хронологічному переліку фактів, подій та локацій — це готовий сценарій захопливого серіалу-байопіку, трагічна історія його родини — матеріал для саги, крутішої за «Форсайтів», здобутки ж Тиктора з ретельним аналізом технологій їх досягнення — мають нарешті оформитися у настільну книгу кожного сучасного українського видавця, що прагне успіху, але при цьому не готовий поступитися принципами. Натомість, навіть у телепередачі з популярної рубрики Вахтанга Кіпіані «Історична правда», присвяченої Іванові Тикторові (у листопаді 2017 р.), де, здавалося б, можна було поставити потрібні акценти і, нарешті, донести «видавничу правду» до широкої аудиторії, Тиктор постає здебільшого як військовик і громадський діяч, і тільки десь на периферії, змушеною скоромовкою, — як видавець світового масштабу. Хоча все мало би бути з точністю до навпаки...

«Коли б не наші редактори, то багато авторів просто не могли би на світ показатися зі своїми творами: їх висміяли би за те саме, за що ученикам дають ноту: «недостаточно» (виокремлено мною. — Н. З.) [24, с. 40], — писав наприкінці ХІХ ст. відомий письменник, блискучий публіцист і серйозий редактор Осип Маковей. Але чи стала ситуація з «недостаточним» авторством кращою сьогодні? Є небезпідставне припущення, що не дуже. Тож там, де бракує хороших професійних редакторів, — а за нинішньої кількості суб'єктів видавничої діяльності в Україні, 7516, при

фактичному зникненні редакторсько-видавничого фаху з національного освітнього ландшафту, — уявити цю ситуацію зовсім нескладно (чому є безліч підтверджень). Тож на порядку денному — про що ми багато говоримо упродовж останніх років — уже згадана суспільна реабілітація фаху, репрезентація його суспільству як престижного, важливого і доконче необхідного для збереження інтелектуального здоров'я нації. І звернення до яскравих постатей і успішних кейсів української видавничої історії може стати тригером такої реабілітації. З іншого ж боку, програш у війні за історію — як свідчить досвід сучасних інформаційних воєн — може обернутися втратою власного майбутнього, і не лише видавничого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громенко С. Чому Україна програє сусідам війни за історію // Український тиждень. 2014. № 35 (355). С. 48–49.
2. Запаско Я., Мацюк О., Стасенко В. Початки українського друкарства. Львів : Центр Європи, 2000. 222 с.
3. Ісаєвич Я. Д. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів : Ін-т українознавства, 2002. 520 с.
4. Якимович Б. Книга. Просвіта. Нація: Видавнича діяльність Івана Франка в 70–80 роках ХІХ ст. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. 307 с.
5. Якимович Б. Іван Франко — видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 691 с.
6. Тимошик М. С. Історія видавничої справи : підручник. К. : Наша культура і наука, 2003. 496 с.
7. Тимошик М. С. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності. К. : Заповіт, 1997. 231 с.
8. Видавнича справа та редагування в Україні: статті і джерела (ХІХ — перша третина ХХ ст.) : навч. посібн. / за ред. Н. Зелінської. Львів : Світ, 2003.

9. Іван Тиктор: талан і талант : монографія / Н. Зелінська, Л. Сніцарчук, Е. Огар та ін. ; керів. авт. кол. О. Думанська. Львів : Українська академія друкарства, 2007. 240 с.

10. Благовірна Н. Б. Становлення видавничої справи в Україні (кінець ХІХ — початок ХХ століття) : «Українсько-руська Видавнича Спілка» : монографія Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 272 с.

11. Малиш М. Борис Грінченко — видавець книг для народу: конспект лекцій. К. : Освіта, 1994. 47 с.

12. Хоню В. В. Організаційно-методичні засади роботи українських видавців кінця ХІХ — початку ХХ ст. (На прикладі київського видавництва «Вік») / Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». К., 2000. 48 с.

13. Левчук О. М. Книгоспілка: становлення кооперативного книговидання в Україні К. : Наук. думка, 2000. 158 с.

14. Огієнко І. Історія українського друкарства / упорядк., передм. і примітки М. Тимошика. К. : Либідь, 1994. 448 с.

15. Видання Івана Тиктора та концерну «Українська Преса» : Бібліографічний покажчик (1923–1977) / укл. В. Г. Денисюк. Львів / НАН України; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, 2000. 372 с.

16. Іван Тиктор: талан і талант...

17. Наконечна З. Концерн Івана Тиктора «Українська Преса» (1925–1939 рр.): історіографія проблеми // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. Львів, 2014. Вип. 4(22). С. 62–74.

18. Наконечна З. І. Часописи видавничого концерну «Українська Преса» в контексті західноукраїнської журналістики : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2016. 21 с.

19. Кусий Л. М. Михайло Таранько — редактор і видавець українських часописів книжкових серій для дітей і молоді (1919–1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій: 27.00.05. К. / КНУ імені Т. Шевченка, Ін-т журналістики, 2009. 18 с.

20. Монолатій І. Вічний жид Коломиї. «Українець» Мойсеєвого визнання Яків Саулович Оренштайн. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2015. 464 с.

21. Громенко С. Цит. праця. С. 49.

22. Навроцкий В. Сборник літературный «Галицко-русской Матиць», 1.и.2. выпускъ зъ р. 1869 и его «украиноманьски тенденции»... // Творы. Видане посмертне зъ портретомъ и житєписомъ / Заходом «Етнографично-статистичного кружка». Т. 1(2). Львів, 1884. («Руской библіотеки» Нова серія, том перший). С. 72–77.

23. Микола Тимошик: Україна у боргу перед історією своєї книги. Режим доступу: <https://rozmova.wordpress.com/2015/06/16/mykola-tymoshyk/>

24. Маковей О. З життя і письменства (Про фейлетони українсько-руських політичних часописей в р.1898) // ЛНВ. 1899. Т. 6. Кн. 4. С. 38–53.